

Helyzetértelmezés: az esemény és reprezentáció.

Esetelemzés²⁶⁹

Az etnográfus narratívája

Egy faluban való több rendbéli tartózkodásom idején a közösség hiedelemnarratívumainak repertoárját kívántam összeállítani. A történetek rétegesen egymásra épültek. A gyűjtés első fázisában a lokális tudás, a lokális emlékezet tárolása, a mnemotechnika, a lokális történések narratív alakzatainak bizonyultak, hiedelemhelyzeteket értelmeztek, transzparenssé tették a gyűjtő által megismert életvilágot, lokalitást. Azonban az ismételt kiszállások során tapasztalnom kellett, hogy a hiedelemről való beszélés és végterméke, a történet folyamatosan visszatért az előzményekhez és folyamatosan újraszerveződött, megváltozott. Felszámolta és újraértelmezte a korábbi történetekben megjelenített helyzeteket, új helyzeteket jelenített meg, új attitűdöket léptetett érvénybe.

Hiedelem és reprezentáció

A hiedelemkutatás hosszú időn keresztül a hiedelemtörténetet főként narratív, epikus hagyományként értelmezte, tapintatosan elkerülte a reprezentációk (hiedelemtörténetek) és az élethelyzetek viszonyának, megfeleltetésének vizsgálatát.

A hiedelmek többé-kevésbé közösen birtokolt, állandóan manifesztálódó és megkérdőjeleződő tudás részei és reprezentációi. E tudás kognitív kerete a hiedelemhagyomány, amelyet a falu társadalma hol ösztönösen, hol tudatosan tölt fel aktuális tartalommal. Amíg a hiedelemhagyomány akár elfogadott, akár cáfolt tudásként él, a falu társadalma aktualizált formában rendre mindenik generáció tér- és időhorizontján belülre emeli. A hiedelemélmény narratívumokat termel; a reprezentációk és a reprezentált szituációk kölcsönösen termelik és alakítják egymást. Ebben a helyzetben a hiedelem legalább három szinten van jelen: az események szintjén (cselekvéseket irányítanak, tabukat állítanak, relációkat szabályoznak), a reprezentációk szintjén (eseményeket interpretálnak, interpretációkat termelnek), a szituációk (események) és a reprezentációk összekapcsolásának szintjén (a reprezentációkkal szembeni attitűdöket forgalmazznak) (Terestyéni T. 1992). A hiedelem továbbélő hagyományként a világvég, -értelmezés folytonosságát biztosítja.

---

²⁶⁹ Az esetelemzés korábban közölt változata: Keszeg V. 2000.

A lokális társadalom

A falu az Erdélyi Mezőség belső régiója településeinek egyike. Zömében magyar lakosságú. A román ajkú lakosok 1940 után, majd nagyobb hullámban a kollektivizálás kezdetével, az 1960-as évektől telepedtek meg. Ma a népesség ¼ részét teszik ki. A lakosság a kutatás idején, az 1970–80-as évek fordulóján szinte kizárólagosan a történeti egyházak szertartásai szerint élte hitéletét. A Mezőségen erősen terjedő új vallásgyakorlatok alig voltak rá hatással.

A falu 20. századi történelme úgy alakult, mint a többi környékbeli településé. A II. világháború – a tordai csata színhelyétől való távolsága miatt – különösebb pusztítást nem tett benne. Temetőjében 25-nél több magyar katona holtteste található.

A kollektivizálás propagandája a faluban is visszhangra talált, a falu társadalmának stabil egzisztencia nélküli rétegében. Az 1950-es években előbb társulásban, majd hamarosan kollektív gazdaságban folyt a földművelés. A változás hozta magával a falu lakossága fölé és alá rétegződő társadalmi kategóriákat. Az egyik az intézmények ideológiáját képviselte és közvetítette a településen, a másik a gazdálkodásban nyújtott segítséget.

A zárt falusi életforma felbomlása ide is magával hozta a korszak minden demográfiai, kulturális, morális vívmányát és válságát: az értelmiségi és munkás pályát választók városra költözését, az üdülőtelepek látogatását, a jelszavas majálisokat, a mozit, a tévét, a diszkót, a munkaerkölcs meglazulását, a föld iránti szeretet elapadását.

Esetek, biografikus történetek

A falu temetőjébe 1976–1987 között négy új sírjelet állítottak. A gyászolók a négy esetben három különböző rokonságból kerültek ki. Így a sírok is egymástól távol helyezkednek el.

C. távolról jött férjhez a faluba. 2-3 évi betegeskedés, sűrű kórházi tartózkodás után 1976-ban, 36 évesen hunyt el.

D. a faluban született 1962-ben. Nyolc évi tanulás után félbeszakította tanulmányait. A katonai szolgálat befejezése után munkába állt. 1985-ben egy tragikus közlekedési baleset áldozata lett. Egy hétvégi éjszakai mulatozás közepette kormányhoz ült, a falu melékutatójából a főútra kanyarodva belerohant a gyér forgalmat egyedül képviselő traktor utánfutójába.

E., D. nagyanyja, a falusi földműves asszonyokhoz hasonlóan élte le életét. 1987-ben, 88 évesen hunyt el.

S. a román ajkú beköltözőkkel együtt érkezett a faluba. Egy hosszabb ideje a faluban élő román család lányát vette feleségül. A lány családja által megszerzett telken házat építettek. Feleségével együtt állatgondozóként dolgozott a kollektív gazdaság állatfarmján. Gyarapodó családja fenntartása végett a faluban adódó minden napszámos munkát elvégzett. Később a helybéli termelőségvetkezett kötelékéből kilépve a szomszéd falu állami gazdaságában állt munkába, szintén állatgondozói minőségben. A halálát okozó tragikus

eseményre itt került sor. Az állatok etetése közben egy ló rúgta meg. 1984-ben halt meg, 34 évesen. Felesége falujában, a szóban forgó faluban temették el. Sírja a temető északi, a román lakosság által használt részében található.

Az integráló narratívum

Ezeket az életkor, foglalkozás, vallás, anyanyelv szerint eltérő kategóriákba tartozó személyeket egy sajátos történet kapcsolta össze. C. éveken keresztül E. fiának szeretője volt. A házasságtörés a két család, valamint az egész falu nyílt titka volt. Mindenki tudott a két, családos személy viszonyáról. Emberemlékezet óta az első hosszán tartó, kölcsönös vonzódáson alapuló házasságtörő kapcsolat volt. A falu korábban csupán futó, érzelmenntes kapcsolatokat ismert, amelyeket könnyen lehetett kezelni. A feleket könnyen rá lehetett venni a szakításra; a családi botrány, a néhány napig tartó szóbeszédáradat a feleket visszakényszerítette életük megszokott medrébe. C. és J. kapcsolata viszont hosszán tartott, egyre mélyült és egyre dacosabban vállalta a kényszerű nyilvánosságot. J. anyja ekkor látta szükségesnek közbelépni.

Tulajdonképpen itt kezdődik el az a történet, amely az események szálára ráfűzi a fiatal D.-t és a román nemzetiségű S.-t, akik egyébként távol álltak az eseményektől. A történet előtt vegyünk számba még néhány, látszólag esetlegesen kapcsolódó tényezőt.

E. ahhoz a generációhoz tartozott, amelyből a faluban több boszorkány került ki. Sógornőjéről, E2-ről szintén azt tartották, hogy értett a *boszkonyáláshoz*. Unokahúgáról, E3-ról a menyé, L. állította ugyanezt. L. élete delén az anyósával való állandó hadakozás során kezdte hangoztatni, hogy minden E-vel kezdődő nevű idős asszony (Eszi, Erzi) boszorkány. E3 halála után, az 1980-as évek végén L. ugyanerre a sorsra jutott. Menyét hosszú időn keresztül nem tudta megtűrni a házában. Hamarosan róla is elterjedt a hír, hogy jár *valahová* (román paphoz, tudós asszonyhoz), *csinál valamit* (böjtöl, csinál mányt készít), hogy fiát elválassza feleségétől. Egy alkalommal felkeléskor a menyé sőt talált a küszöbre szórva. Más alkalommal egy ismerőse a blúzát kérte kölcsön, hogy a kötésmintát lemásolja. A fiatalasszony idejében észbe kapott, hogy ruhadarabja segítségével anyósa akarja őt megrontani. Só szórásával L. egyik szomszédasszonya is rontott. Az 1980-as évek közepén lányának egy falubeli fiú udvarolt, végül azonban más lányt vett feleségül. L. szomszédasszonya egyszer a néhány éve házas fiatalember után sőt szórt. Ezzel annyira megrontotta házaseletüket, hogy a fiatal pár néhány hónapig külön élt.

A falu boszorkányként tartotta számon F.-t, E. hűgát is. F. a II. világháború idején, szalmaözvegysége alatt bőrrosta segítségével szellemeket idézett, hogy a fronton lévő k sorsának alakulását megtudakolja. Mindaddig, míg egy éjszaka a szellemek fojtogatni kezdték. Félelmében többé nem használta a rostát. F. a tudását feltételezhetően lányunokájának adta át. *M. hajlamos az ilyenekre. Lebeszél, annyira meggyőz, hogy tényleg úgy is látod, ahogy ő mondja. Pedig sokszor nem úgy van, s ő mégis meggyőz – mondta a gyűjtés idején B2 az akkor 40 év körüli asszonyról.*

Korábbi rontásokról a faluban ritkán beszéltek. Egy asszonyról (szintén E betűs) viszont többen is megemlékeztek. 1951-ben hunyt el. Koporsójához eljöttek a békák, koporsójára, majd sírhantjára ülve virrasztották a halottat.

E kitérő után olvassuk el a korábban említett történet egyik verzióját. A beszélgetés 1991-ben készült, a gyűjtőn kívül három személy vett részt benne. B1 69 éves férfi, B2 30 éves nő, B3 pedig 31 éves férfi.

B1 – Tudatt valamit az a vénasszony, E.

B2 – Há E. néni nem élt most.

B1 – Tudtam, tudam, de átvette ő, F. néni. Na, hallgass ide. Ahogy vót, úgy vót. J. bácsi, aki élt az X. feleségive. És mit csinált a vénasszony, mit nem, J. ide-oda ment C.-vel. C. meghalt. Akko ott vót az A. felesége, ment D-re. Harangoztak. C. benn vót a kórházbo. Ez az A. felesége, kérdi: – Ki halt meg. Mondam: – Nem tudam. Azt mondja: – Biztos az X. felesége, C. Ő vót a kórházbo velle, szép asszony vót, fiatal, olyan 34 éves. Na. Azt mondja nekem az A. felesége, ott vót vélle a kórházbo. Nem tudatt kimenni a vécére. A doktorak semmi hibát nem kaptak, semmi betegséget. Azt mondta, hogy nem tud menni a vécére, hogy menjünk, hogy segítsünk. A doktorak azt mondták, hogy nem beteg, küdték haza. Semmi bajat nem kaptak. S ő beteg. Na, hallgassatok ide. Megvan az a fa J. előtt. És S. nem kellett vóna lenyesse. Azt a fát nem lett vóna szabad. Ott van a kapuba. J-né. Van egy fa eszáródva. Egy akácfa. Az eszáródatt, miko temették C-t. A vénasszony, azt mondták, hogy csinált tüzet az erdőbe, miko temették. Beszéltek az emberek, én nem láttam. Jött este későn D.-rő B-né. Nekem B.-né mondta. És a vénasszony ott vót fenn a temetőn, a régi temető ahol vót a hegyen. Éjjel. Há mit csinált ott fenn a temetőné? S azt mondja, ott valamit tüzelt. A vénasszony tudatt valamit. A régi asszonyak sok babonaságot tudtak.

B2 – F. nénirő is mondták, hogy tudatt valamit.

B3 – C. néni beteg vót. S mind azt kérte, hogy neki hozzanak J.-tő a kútból egy csupor vizet. Addig nem tudatt meghalni.

B2 – S aztán vittek neki?

B3 – Azt mondták, hogy vittek. Mikor a csupor vizet megitta, úgy megnyugodatt, mintha újjászületett vóna.

A történet tehát a négy személy között a következő viszonyokat állítja fel, a négy személy társadalmi beágyazását végzi el.

E. halálosan megrontja, megboszkonyálja fia szeretőjét, C.-t. A rontás látható formája a tűzgyújtás, az elégetés. Egy román asszony a falutól 1,5–2 km-re lévő, erdő szélén elterülő, az 1950-es évektől elhagyott temetőben éri tetten, éjszaka idején. A faluban többen állítják, hogy E., C. temetésének idején is tüzet égetett. Nemsokára J. háza előtt kiszárad egy akácfa. A falu a meghalt asszony fájának tartja. C. betegségének az orvosok semmi jelét nem tudták kimutatni. A falu a diagnózist így állítja fel: *Összesültek a veséi. Összeszáradtak.* Az erőtlen C. nem tud megnyugodni. Ekkor kért vizet J., E. fiának udvaráról.

Néhány év múlva balesetben meghal E. unokája. E. ekkor hat éve ágyban fekszik, nem jár a faluban. A család úgy dönt, hogy elhallgatják előtte D. halálát. E. azonban megérzi a tragédiát, követeli, hogy hívják ágya mellé unokáját.

Évek múltán E. fia eltüntetni akarja szegyenének tanújelét. Maga nem mer a fához nyúlni. Az alkalmi munkákból élő S.-t fogadja meg, hogy a rontás következtében kiszáradt akácfát kidobja. S. azonban csupán a fa koronáját tudja megtisztítani, mert váratlanul meghal. Halálának körülményei máig tisztázatlanok, titokzatosak. Késő este szállították haza, nagy fájdalmak közepette. Egész éjjel hánykolódott, habzott a szája. Felesége csak reggel vitte orvoshoz, amikor már nem lehetett segíteni rajta. A falu áramútés vagy méreggel való megítatás következményének is tekinti halálát.

A történet egyetlen mozzanatához kell még kiegészítést fűznünk. A faluban, akárcsak a többi mezősegi településen, a nyugtalan, elhúzódozó haldoklást rontás jelének tartják. Ilyenkor szükséges a rontó személyének azonosítása, és a beteg feloldása a rontás alól. Az 1980-as évek elején véletlenül szemtanúja voltam egy középkorú férfi haldoklásának. A hosszas betegség idején arra kényszerült, hogy önvizsgálatot tartson, azonosítsa azt a személyt, akit valamikor megsértett, és aki betegségét okozhatta. A feloldást úgy szeretne volna megkapni, hogy senki ne fogjon gyanút. Halála előtt néhány nappal egy asszonyt beszélgetni hívott ágya mellé. Egy másiktól pedig, akárcsak C., vizet kéretett. A vízkérés mint feloldást kérő aktus jelenik meg egy mezőbodoni asszony történetében is. Miután misét mondatott a feltételezett tolvajokra, s kiderült ártatlanságuk, az asszony megzavarodott. *Aztán ement hozzájuk, csókolta őket, kért vizet, hogy bocsássanak meg neki.*

Következtetések

A hiedelmek, az események sajátos reprezentációi egy folyamatosan termelődő és terjeszkedő szöveget alkotnak. Ez a maga rendjén olyan intézmény, amely garantálja önnön érvényességét, ezáltal szociális teret alakít ki, és ural. Latens módon, az egyéb intézményekkel együtt irányítja az egyének életpályáját, viselkedését. Tabukat, kötelező viselkedési módokat, cselekvéseket ír elő, szankcionál, a viselkedést értelmezhetővé teszi. Az egyéneket viselkedésük alapján hagyományos szerepkörök szerint kategorizálja, s ezáltal állandósítja, sztereotipizálja a hozzájuk való viszonyulást. E viszonyulás mind a személyes kapcsolatokban, mind az egyénről termelődő és forgalmazott verbális szövegekben érvényesül.

Másodszor, a hiedelem értelmezési stratégiaként működik. Az eseményeket egy olyan mezőben helyezi el, amelyben egy másfajta racionalitás, kauzalitás, szukcesszivitás alapján koherenciát teremt. Feltölti az esemény epizódjai közötti űröket, eliminálja a koherenciát zavaró epizódokat, kijelöli, véglegesíti az epizódok közötti viszonyokat, és a lekerített történethez megadja az értelmezés kulcsát.